

مرکز وکلای قوه قضائیه خراسان رضوی

پایه ۳۰ به مرکز وکلای قوه قضائیه خراسان رضوی

فصلنامه علمی تخصصی حقوق وکیل دعاوی

وابسته به مرکز وکلای قوه قضائیه خراسان رضوی

دوره ۱، شماره ۱، بهار ۱۴۰۴، صص: ۶۱-۴۵

بررسی و ارزیابی حقوقی قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۹۶

نویسندگان:

امین قاسمی فر

محسن واحدیان عظیمی

URL: <https://www.vakildaavirazavi.ir/>

DOI: <https://doi.org/10.22034/vd.2025.728995>

COPYRIGHTS

© 2025 by the authors. Licensee Khorasan Razavi Center of Attorneys – Judiciary. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

فصلنامه علمی تخصصی حقوق وکیل دعاوی

Journal of Vakil Daavi

دوره یک، شماره یکم، بهار ۱۴۰۴، صص: ۶۱-۴۵

Vol 1, No 1, 2025, P: 45-61

بررسی و ارزیابی حقوقی قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۹۶

امین قاسمی فر^۱، محسن واحیدیان عظیمی^۲

۱. دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران
Email: ghasemifar.amin@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری حقوق جزا (کیفری) و جرم‌شناسی، گروه فقه و حقوق قضایی، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران
Email: mohsenmva@gmail.com

چکیده

سیاست جنایی ایران در مواجهه با پدیده مواد مخدر، مسیر پر فراز و نشیبی را از ابتدای قرن حاضر شمس تاکنون پیموده است. نخستین مقررات در این حوزه به سال ۱۲۹۰ شمسی بازمی‌گردد که رویکردی ملایم و عمدتاً متمرکز بر کنترل مصرف‌کنندگان داشت. به تدریج و با تصویب قوانین متعدد، شاهد تحول در این سیاست هستیم؛ از ممنوعیت واردات توسط بخش خصوصی در سال‌های بعد تا تأثیرگذاری میزان مواد مخدر در تعیین مجازات از سال ۱۳۴۲. نقطه عطف این مسیر، ورود مجازات اعدام به نظام تقنینی ایران در سال ۱۳۳۴ بود که در سال‌های بعد به اوج خود رسید، به‌گونه‌ای که در قانون ۱۳۴۸، حتی برای مقدار ناچیز ده گرم مواد مخدر صنعتی نیز این مجازات در نظر گرفته شد. پس از انقلاب اسلامی، اگرچه در ابتدا شاهد تشدید مجازات‌ها بودیم، اما به تدریج با افزایش میزان مواد مخدر مشمول مجازات اعدام، رویکردی معتدل‌تر در پیش گرفته شد. الحاق ماده واحده در سال ۱۳۹۶ را می‌توان مهم‌ترین تحول در این حوزه دانست که نشان‌دهنده تغییر نگرش قانون‌گذار به سمت کاهش موارد اعمال مجازات اعدام است. این قانون با تعریف دقیق‌تر مفهوم مفسد فی الارض و تعیین معیارهای عینی برای اعمال شدیدترین مجازات‌ها، گامی بلند در مسیر اعتدال سیاست جنایی برداشته است. با این وجود، این تحولات تقنینی عمدتاً محدود به بعد کیفری بوده و توجه چندانی به راهکارهای پیشگیرانه و غیرکیفری نشده است. ستاد مبارزه با مواد مخدر نیز که از سال ۱۳۶۷ فعالیت خود را آغاز کرده، عمدتاً بر اقدامات انتظامی و کشفی متمرکز بوده و سهم اقدامات پیشگیرانه در عملکرد آن کم‌رنگ است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای، به واکاوی این سیر تحولات پرداخته و آخرین تغییرات قانونی در سال ۱۳۹۶ را مورد ارزیابی قرار داده است. ماده واحده ۱۳۹۶ با وجود نقاط قوت متعدد از جمله شفاف‌سازی مفهوم مفسد فی الارض، تعدیل مجازات‌ها و تغییر رویکرد قانون‌گذار، با چالش‌هایی همچون ابهام در مورد برخی مصادیق مجازات اعدام، عدم اصلاح مواد مرتبط در قوانین قبلی و کم‌توجهی به بعد پیشگیری نیز مواجه است. این بررسی نشان می‌دهد که پس از یک قرن تجربه قانونگذاری در این حوزه، هنوز جای خالی رویکردهای جامع‌نگر و چندبعدی در سیاست جنایی ایران احساس می‌شود. این تحقیق با روش توصیفی-تحلیلی و رویکردی انتقادی، بررسی و ارزیابی حقوقی از قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۹۶ ارائه داده است.

واژگان کلیدی: مواد مخدر، ماده واحده اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶، قانون مبارزه با مواد مخدر، سیاست کیفری

سیاست جنایی عبارت است از کلیه تدابیر و اقدام‌های پیشگیرانه و سرکوبگرانه‌ای که توسط دولت و جامعه مدنی، جداگانه و یا با مشارکت یکدیگر، جهت پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری، اصلاح و یا سرکوب مجرم بکار برده می‌شود. یکی از گونه‌های سیاست جنایی، سیاست جنایی تقنینی با استفاده از ابزار قوانین و شامل قانون اساسی، قوانین جزایی و آئین دادرسی کیفری است.^۱ تحولات نظام کیفری ایران در برخورد با پدیده مواد مخدر همواره شاهد فراز و نشیب‌های قابل تأملی بوده است. تصویب قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر در سال ۱۳۹۶ را می‌توان نقطه عطفی در این مسیر تلقی کرد که نشان‌دهنده گذار از سیاست‌های صرفاً سرکوبگرانه به سمت رویکردی متعادل‌تر و مبتنی بر اصول حقوق بشری است. این اصلاحیه قانونی که در بستر تحولات اجتماعی و بین‌المللی شکل گرفته، کوشیده است میان ضرورت مبارزه قاطع با قاچاق مواد مخدر از یکسو و توجه به اصول عدالت کیفری و حقوق دفاعی متهمان از سوی دیگر، توازن منطقی برقرار کند. بررسی دقیق این قانون نشان می‌دهد که قانون‌گذار با درک ضرورت بازنگری در مجازات پیشین، به بازتعریف معیارهای جرم‌انگاری و تناسب مجازات پرداخته است. مطالعه سیر تحولات تقنینی در این حوزه حاکی از آن است که قانون‌گذار ایرانی با الهام از تجارب بین‌المللی و ملاحظات داخلی، به تدریج از رویکردی یک‌سویه و مبتنی بر مجازات شدید فاصله گرفته و به سمت نظامی گام برداشته که در آن، درجه‌بندی مجازات بر اساس معیارهای عینی مانند نوع مواد مخدر، مقدار آن و نقش مرتکب مورد توجه قرار گرفته است. این تغییر نگرش، ضمن حفظ قاطعیت نظام کیفری در برابر شبکه‌های سازمان یافته قاچاق، امکان اعمال تخفیف‌های معقول را برای مرتکبان غیر حرفه‌ای فراهم کرده است. در بُعد نظری، این اصلاحیه بازتاب‌دهنده تحول در مبانی فلسفی سیاست جنایی ایران است که در آن، اهداف اصلاحی و بازپروری به تدریج جایگاه مهم‌تری در کنار اهداف سزادهی و اعراب‌انگیزی پیدا کرده‌اند. از منظر حقوق تطبیقی نیز می‌توان این تغییرات را همسو با تحولات جهانی در حوزه سیاست‌گذاری کیفری نسبت به مواد مخدر ارزیابی کرد. با این حال، کارآمدی هر نظام حقوقی صرفاً به تدوین قوانین مترقی منحصر نمی‌شود، بلکه میزان موفقیت آن در گرو اجرای صحیح و یکسان این مقررات در سطح محاکم قضایی است.^۲

قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ در قوانین مواد مخدر، تحولی چشمگیر ایجاد کرد. اولاً این ماده، برای مجازات اعدام و مفسد فی الارض اقدام به تعریف نمود و مصادیقی را مشخص کرد که این موضوع، با توجه به اینکه عطف به ما سبق نیز می‌شود، شرایط تعداد زیادی از محکومان را تغییر داده و تعداد قابل توجهی از اعدام‌رہایی یافته‌اند. از سوی دیگر، نوعی تخفیف در مجازات برای محکومان ایجاد شده که

۱. لازرژ، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، نشر میزان، ص ۳۲ و حسینی، سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران. تهران، نشر دانشگاه تهران و سمت، ص ۴۱-۴۳.
 ۲. رحمدل، تحولات سیاست جنایی ایران در قلمرو مواد مخدر ۱۲۸۹-۱۳۷۹، نشریه حقوقی دادگستری، شماره ۳۲، صص ۱۱۵-۱۴۶.

این موضوع نیز با توجه به اینکه حجم قابل توجهی از زندانیان در زندان را، متهمان و محکومان مواد مخدر تشکیل می‌دهد، موضوع مهمی است. قانون‌گذار پس از سال ۱۳۷۶، یعنی حدود بیست سال بعد، متوجه برخی از ضعف‌ها گردید و اصلاحات این موضوع را تصویب کرد. این نوشتار بر آن است تا با واکاوی دقیق ابعاد مختلف این قانون، آثار و پیامدهای حقوقی آن را در نظام قضایی کشور مورد بررسی قرار دهد. هدف نهایی این بررسی، ارائه تصویری روشن از تأثیرات این تغییر قانونی بر نظام عدالت کیفری ایران و شناسایی نقاط قوت و ضعف آن در عمل است. چنین تحلیلی می‌تواند مبنایی برای ارزیابی کارآمدی سیاست‌های کیفری اتخاذ شده و ارائه پیشنهادهایی برای اصلاحات آتی قرار گیرد.

اهداف قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر

اگر این رویکرد وجود دارد که تعداد اعدام‌ها در ایران کاهش یابد، اتفاق مهم باید در دستگاه تقنینی رخ دهد و قوانینی که اعدام را تجویز می‌کنند، اصلاح شوند. در قانون مجازات اسلامی که در ایران اجرا می‌شود، به‌طور کلی با دو نوع اعدام مواجه هستیم. یکی اعدام‌های حدی است که در شرع آمده، مانند اعدام سب النبی (کسی که به پیامبر اهانت می‌کند)، یا اعدام کسی که مرتکب لواط یا زنا محصنه می‌شود. تعداد موارد این چنینی، بسیار اندک است چه آن‌که اساساً اثبات جرم‌های مستوجب حد نیز بسیار مشکل و در بسیاری از موارد، قریب به محال است. نوع دوم، اعدام‌هایی است که در شرع نیامده است و قانون‌گذار بنا به مصالحی آن را از باب تعزیر وضع نموده است مانند اعدام قاچاقچیان مواد مخدر یا جاعلان اسکناس و ... توجه شود که در ادبیات حقوقی، قصاص نفس، مقوله جدایی از اعدام شمرده می‌شود هرچند که نهایت هر دو، سلب حیات است. ضمن اینکه قصاص نفس، با درخواست اولیای دم محقق می‌شود و قاضی رأساً نمی‌تواند حکم به قصاص دهد. بدیهی است با توجه به ساختار نظام جمهوری اسلامی که مبتنی بر فقه است، تغییر قوانین مبتنی بر شریعت، میسر نیست و تنها می‌توان اعدام‌هایی که قانون‌گذار رأساً آن‌ها را وضع کرده است، از مجموعه قوانین حذف کرد و مجازات دیگری را جایگزینشان نمود. در ادامه اهداف قانون‌گذار از تصویب این ماده واحد، تبیین و بررسی می‌شود.

تبیین مفهوم مفسد فی الارض با کمک ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲

در قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶، تنها یکجا از مفسد فی الارض سخن گفته شده است و آن هم مطابق ماده ۹ این قانون، تکرار جرائم موضوع ماده ۸ (مواد مخدر صنعتی مشتقات هروئین)، در مرتبه چهارم و با قید دو شرط تکرار و رسیدن جمع مواد به سی گرم، موضوع را در حکم مفسد فی الارض می‌دانست. در اینجا در حکم مفسد فی الارض است و دلیلی وجود ندارد که چرا در جرائمی مانند قاچاق و یا تکرار جرائمی مانند مشتقات تریاک، این حالت ذکر نشده است؟

از طرفی قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، در خصوص مفسد فی الارض چنین اظهار نظر کرده است که جرائم محاربه و افساد فی الارض به صورت پیوسته و معطوف به یکدیگر آورده شده است. باین حال نه تنها در این قانون، تعریفی مشخص نیست، بلکه همواره این سؤال مطرح شده است که محاربه و مفسد فی الارض چه تفاوتی باهم دارند؟ قانون گذار در این زمینه مسیر روشنی را طی نکرده است. همین ایراد باعث شد تا در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، وضعیت تغییر کند. ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با تغییرات شگرفی، مجازات مفسد فی الارض را این گونه بیان کرده است. سوای از ایرادات این ماده قانونی مانند یکسان دانستن مجازات مباشر و معاون، این ماده قانونی جرم افساد فی الارض را مشخص و مجازات آن را بیان داشته است و در اینجا تعریفان از محاربه متمایز شده است.

نتیجه مقایسه دو قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰ و ۱۳۹۲ این است که موضوع افساد فی الارض در قانون ۱۳۷۰ همواره با ابهام روبرو بود ولی در قانون ۱۳۹۲، ابهام برداشته شده و برای آن تعریفی مشخص شد. لکن قانون گذار موضوع افساد فی الارض را از قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ فراتر دیده است و در برخی از جرائم مانند مبارزه با اخلاکگران نظام اقتصادی و یا مواد مخدر، اقدام به افزودن مصادیق افساد فی الارض نموده است.^۱

تشدید مجازات در جرائم مواد مخدر

طبق ماده واحده الحاقی به قانون اصلاح مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶، افرادی که مرتکب جرائم مستوجب مجازات اعدام یا حبس ابد شوند، در صورت وجود شرایط خاص، به عنوان مفسد فی الارض شناخته می شوند. این شرایط عبارتند از: ۱- استفاده از سلاح: اگر مباشر جرم یا حداقل یکی از شرکا در حین ارتکاب جرم سلاح کشیده باشد یا به قصد مقابله با مأموران، سلاح گرم یا شکاری همراه داشته باشد. ۲- سردستگی یا سوءاستفاده از افراد خاص: چنانچه مرتکب در نقش سردسته (مطابق ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲)، پشتیبان مالی، یا سرمایه گذار باشد یا از افراد زیر ۱۸ سال یا مجانین برای ارتکاب جرم استفاده کرده باشد. ۳- سابقه محکومیت شدید: در صورتی که متهم به دلیل جرائم مشمول این قانون، سابقه محکومیت قطعی به اعدام، حبس ابد، یا حبس بیش از ۱۵ سال داشته باشد. ۴- حجم بالای مواد مخدر: اگر مقدار مواد مخدر موضوع ماده ۴ این قانون بیش از ۵۰ کیلوگرم، یا مواد موضوع ماده ۸ بیش از ۲ کیلوگرم (و در سایر موارد ماده ۸ بیش از ۳ کیلوگرم) باشد. البته اجرای این بند برای متهمان پیش از لازم الاجرا شدن این قانون، منوط به تحقق یکی از شرایط سه گانه فوق (الف، ب، یا پ) است. این مقررات به منظور تشدید برخورد با جرائم سازمان یافته و اخلاکگران امنیت عمومی وضع شده است.^۲

در خصوص شرط «الف» قانون الحاقی یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ باید اذعان داشت

۱. پوربافرانی و مسائلی، تحلیل کیفرشناختی مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر، نشریه مجلس و راهبرد، شماره ۹۱، صص ۱۴۱-۱۶۴.
 ۲. اخوان، بررسی طرح تخفیف مجازات اعدام؛ در جرایم مواد مخدر، نشریه صیانت از حقوق زنان، شماره ۹، صص ۳۷-۶۰.

که قانون‌گذار همچنان درگیر مفهوم جرم افساد فی الارض و محاربه است. در ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی، اگرچه به مفهوم جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی صحبت به میان آورده، ولی هیچ‌گاه به کشیدن سلاح، همراه داشتن سلاح و ... نپرداخته است. این موضوع در ماده ۲۷۹ همین قانون در قبال مفهوم محاربه طرح شده است. قانون‌گذار به صورت غیرمستقیم، افساد فی الارض و محاربه را در کنار یکدیگر آورده است.

در خصوص شرط «ب» قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ باید اذعان داشت که قانون‌گذار اقدام به تشدید مجازات کرده است. قبلاً در ماده ۳۵ قانون مبارزه با مواد مخدر و اصلاح آن، اگر جرم اصلی، با مجازات حبس ابد روبرو بوده است، برای مرتکبی که از اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال یا مجانین برای ارتکاب جرم استفاده کرده بود، اعدام صادر می‌شد. اکنون هم هرگونه استفاده از اطفال و نوجوانان کمتر از هجده سال یا مجانین برای ارتکاب جرم مواد مخدر مجازات اعدام و حبس ابد به مفهوم اعدام است.

بر اساس بند ششم بخشنامه ریاست قوه قضائیه در مورد الحاق ماده جدید به قانون مبارزه با مواد مخدر (مصوب ۱۳۹۶/۷/۱۲)، استفاده از افراد زیر ۱۸ سال یا مجانین در ارتکاب جرائم موضوع بند (ب) ماده واحده، شامل مواردی است که متهم از این افراد به عنوان ابزاری برای انجام جرم بهره برده باشد. این مفهوم مشابه حکم ماده ۱۲۸ قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲) است که به استفاده غیرقانونی از افراد غیرمسئول اشاره دارد. همچنین، مواردی مانند اجیر کردن یا به کار گماردن نوجوانان بالغ زیر ۱۸ سال نیز مشمول این بند محسوب می‌شوند. این مقرر به هدف پیشگیری از سوءاستفاده از افراد کم‌سن یا دارای اختلالات روانی در جرائم مواد مخدر وضع شده و بر مسئولیت کیفری شدیدتر مرتکبان چنین اقداماتی تأکید دارد. مطابق ماده ۱۲۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «هرکس از فرد نابالغ به عنوان وسیله ارتکاب جرم مستند به خود استفاده نماید به حداکثر مجازات قانونی همان جرم محکوم می‌گردد. همچنین هرکس در رفتار مجرمانه فرد نابالغی معاونت کند به حداکثر مجازات معاونت در آن جرم محکوم می‌شود.» بدین ترتیب، میان ماده ۳۵ قانون الحاق در این زمینه تفاوتی نیست. البته می‌توان به این موضوع اشاره کرد که در ماده ۳۵، اگر جرم اصلی حبس ابد بود، برای استفاده‌کننده از اطفال، تعیین تکلیف شده بود، ولی برای جرم اصلی اعدام، تعیین تکلیف نشده بود که بدین ترتیب این مسئله نیز صورت گرفت.

تشدید دیگر قانون‌گذار در خصوص مجازات سردستگی است که مانند موضوع اطفال، قبلاً تنها در مجازات حبس ابد، سردسته به اعدام محکوم می‌شود ولی اکنون، هرگونه سردستگی جرائم حبس ابد و اعدام، موجب اعدام است. سردستگی جرمی که مجازات آن اعدام است، در قانون وجود نداشت که اکنون این موضوع مشخص شد. نگارندگان این نقد را وارد می‌دانند که جرمی که مجازات اصلی آن اعدام است، صدور حکم اعدام برای سردسته آن، محرز و مسلم است. این اقدام قانون‌گذار، چاره کدام بحران تقنینی بوده است؟

در خصوص شرط «پ» قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ باید اذعان داشت که قانون‌گذار اقدام به تشدید مجازات نموده است. پیش‌تر در قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، تکرار

جرائمی از قبیل خرید، نگهداری، مخفی یا حمل مواد مخدر سنتی (مشتقات تریاک) تا صد کیلو برای بار سوم و اگر بیش از صد کیلو باشد، به اعدام محکوم می‌شود. اکنون شرایط جدیدی، مانند «سابقه محکومیت قطعی اعدام یا حبس ابد یا حبس بیش از پانزده سال داشته باشد» به اعدام افزوده شده است. در قانون مجازات اسلامی، دیدگاه مناسب‌تری به موضوع تکرار جرم وجود دارد. مطابق ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «هر کس به موجب حکم قطعی به یکی از مجازات تعزیری از درجه یک تا شش محکوم شود و از تاریخ قطعیت حکم تا حصول اعاده حیثیت یا شمول مرور زمان اجرای مجازات، مرتکب جرم تعزیری درجه یک تا شش دیگری گردد، به حداکثر مجازات تا یک و نیم برابر آن محکوم می‌شود.» در مجازات تکرار جرم، موضوع اعدام جایگاهی نداشت. اگرچه در قانون خاص مواد مخدر، در شرایط تکرار، اعدام وجود دارد.

در خصوص شرط «ت» قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ باید اذعان داشت که قانون‌گذار اقدام به تخفیف مجازات نموده است. تنها بارقه تخفیف در این بند وجود دارد که توضیح آن در گفتار بعد خواهد آمد.

نتیجه آن که از یکسو قانون‌گذار اقدام به تعیین محدوده مفسد فی الارض با در نظر گرفتن شرایط جدید نموده و از سوی دیگر، قانون‌گذار مصادیق اعدام را به توجه به عدم اصلاح سایر مواد در قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۶۷ و اصلاح آن مصوب ۱۳۷۶، افزایش داده است. این افزایش، هیچ‌گاه عطف به ما سبق نمی‌شود و تنها بند «ت» قانون الحاق عطف به ما سبق و قانون الحاق ناظر به آینده است.^۱

تخفیف مجازات مشمولین اعدام تا پیش از اجرای قانون

قانون‌گذار در قانون الحاق ماده واحد به قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر، اقدام به تخفیف مجازات کرده است. به عبارت دیگر، قانون‌گذار در ماده واحد الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶، با در نظر گرفتن ملاحظات عدالت کیفری و اصل فردی کردن مجازات، مواردی از تخفیف مجازات را پیش‌بینی کرده که به شرح زیر است:

۱) تخفیف در میزان حداقل مقادیر مشمول مجازات سنگین: برای مواد موضوع ماده ۴ قانون، حداقل مقدار برای اعمال مجازات شدید افزایش یافته است. در مورد مواد موضوع ماده ۸ نیز مقادیر تعیین شده برای اعمال مجازات حداکثری تعدیل شده‌اند.

۲) امکان عدم اجرای مجازات اعدام در برخی موارد: در خصوص متهمانی که قبل از لازم‌الاجرا شدن این قانون مرتکب جرم شده‌اند، اعمال مجازات اعدام منوط به احراز شرایط اضافی شده است. این رویکرد باعث شده

۱. خزانی، مجازات اعدام بر اساس اجلاس بین‌المللی سیراکیز، نشریه دادنامه، شماره ۵، صص ۱۰۵-۱۳۰.

بسیاری از پرونده‌های قدیمی از شمول مجازات اعدام خارج شوند.

۳) تفکیک میان مرتکبان اصلی و سایرین: برای شرکا و معاونان جرم که نقش کم‌رنگ‌تری داشته‌اند، امکان اعمال مجازات خفیف‌تر پیش‌بینی شده است. این امر به قضات اجازه می‌دهد با در نظر گرفتن میزان مشارکت هر فرد، مجازات مناسب‌تری اعمال کنند.

۴) در نظر گرفتن شرایط خاص مرتکبان: برای افرادی که تحت اجبار یا شرایط خاص مرتکب جرم شده‌اند، امکان تخفیف مجازات وجود دارد. این مورد شامل کسانی می‌شود که به دلیل فقر یا مشکلات اقتصادی وارد چرخه قاچاق شده‌اند.

۵) تأثیر زمان ارتکاب جرم: برای جرائم ارتكابی قبل از تصویب این قانون، معیارهای سخت‌گیرانه‌تری برای اعمال مجازات حداکثری در نظر گرفته شده است. این امر باعث شده بسیاری از پرونده‌های قدیمی با ملایمت بیشتری رسیدگی شوند.

سیاست کیفری قانون‌گذار در این اصلاحیه، حرکت به سمت اعمال مجازات متناسب با شدت جرم و میزان مشارکت مرتکب بوده است. این تغییرات نشان‌دهنده توجه نظام تقنینی به اصول حقوق بشری و عدالت ترمیمی در برخورد با جرائم مواد مخدر است.^۱ با این وجود، این تخفیف‌ها شامل حال مجرمان حرفه‌ای و سردسته‌های شبکه‌های بزرگ قاچاق نمی‌شود و برای آن‌ها همچنان مجازات شدید پیش‌بینی شده است.

نقاط قوت قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر

قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر دارای آثار و نقاط مثبت و مهم‌ترین این آثار، کاهش میزان اعدام در خصوص جرائم حوزه مواد مخدر است. تا پیش از این ماده قانونی، اگر مشتقات تریاک را بیش از پنج کیلوگرم، مورد خرید و فروش و ... قرار می‌گرفت، مجازات اعدام را در پی داشت. با تصویب قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر در سال ۱۳۹۶ این مسئله چندین برابر شده است و با وجود شرایطی که مرتکب را بتوان مفسد فی الارض خواند، مجازات اعدام صورت می‌گیرد. این به معنی همان تغییر رویکرد است که در این مبحث، نقاط قوت از دیدگاه نگارندگان بیان خواهد شد.

تعیین تکلیف در قبال مجازات اعدام

قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ این اقدام مثبت را در پی داشت که در قبال بیشتر محکومین مواد مخدر تصمیم جدیدی اتخاذ شود. این قانون ضمن توجه به آینده و کاهش امکان صدور

۱. فرتوک زاده و معزز و رجبی نهوجی، سیاست‌ها و راهبردهای کنترل مصرف مواد مخدر در ایران، نشریه رفاه اجتماعی، شماره ۴۸، صص ۱۷۱-۱۹۹.

مجازات اعدام، در قبال محکومانی که منتظر اجرای حکم هستند نیز تعیین تکلیف نمود و عنصر قانونی که بیشتر مستند صدور حکم بود را تغییر داد. این اقدام قانون‌گذار توانست آنچه در مواد ۴ و ۸ قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر، تنها با ارتکاب فعل مادی صورت می‌گرفت و منتهی به صدور حکم اعدام می‌شد را خنثی سازد.^۱ به‌طور مثال، فردی که اعتیاد دارد و شرایط اجتماعی و روانی متعادلی نیز ندارد، اقدام به حمل یک کیف دستی با تصور وجود مواد مخدر سنتی (مشتقات تریاک) می‌نماید. متهم تصور می‌کند که یک کیلو تریاک را جابه‌جا نموده و وضعیت فعلی او با توجه به شرایطش بهبود می‌یابد. این متهم نیز مانند همه متهمان حسابگر است و با خود می‌اندیشد که اگر دستگیر شود، نهایتاً دو سال به زندان محکوم می‌شود. این مسئله با درک شرایط متهم، شاید برای هر شخصی تصور شود. لکن زمانی که دستگیرشده و مواد کشف می‌شود، متوجه می‌شود که وی در حال حمل یک کیلو هروئین است و مطابق ماده ۸ قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶ به اعدام محکوم می‌شود. این متهم اگرچه اقدام بسیار مخرب و نادرستی انجام داده است، اما جرم و مجازات متناسب محسوب نمی‌شود. به عبارت دیگر، این متهم هیچ‌گاه قصد مقابله با نظام و ... نداشته و مجازات اعدام برای وی نامناسب است. در همین شرایط قانون‌گذار از اعدام این فرد خودداری نموده و میزان مواد را به سه کیلو و با در نظر گرفتن شرایط جدید، ممکن می‌داند. این اقدام قانون‌گذار منجر به رهایی هزاران نفر از مجازات اعدام شده است.^۲

تغییر رویکرد قانون‌گذار

در خصوص مواد مخدر، وضعیت اجتماعی و نوع متهمان و محکومان نشان داده است که هر متهمی قابل اعدام نیست و قانون در قبال مجازات مواد مخدر در ایران، سخت‌گیرانه است.^۳ شرایط جهانی و فشارهای سازمان‌های بین‌المللی و مدافعان حقوق بشر، ایران را به‌عنوان کشور ناقض حقوق بشر شناخته و این فشارها و از طرفی بی‌فایده بودن مجازات اعدام برای مواد مخدر باعث شد که قانون‌گذار به جای اینکه خود را با عامه مردم و جهان در بیندازد، مسیر اعدام را به سمت مفسدین فی‌الارض هدایت کرد و تنها آن‌ها را شایسته اعدام دانست.^۴ سایر محکومان نیز با تخفیف مجازات روبرو شده‌اند که این اقدام قانون‌گذار، نوعی تغییر رویکرد است. مجازات اعدام که پیش‌ازاین برای هر حامل، نگهدارنده، خریدار، فروشنده و ... قابل تصور بود، اکنون تنها در قبال مفسدین فی‌الارض قابل تصور است که شرایطی مانند ارتکاب جرم به‌صورت سازمان‌یافته یا از طریق اطفال و نوجوانان یا

۱. رحمدل، تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرایم مواد مخدر، نشریه جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲۵، ص ۱۳۹.

۲. ساکی، محمدرضا؛ کونانی، سلمان، بایدها و نبایدهای حذف مجازات اعدام از جرایم مواد مخدر، دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۸۷، صص ۱۰۳-۱۲۹.

۳. هاشمی، مواد مخدر: بحران اجتماعی و تهدید علیه امنیت ملی، تهران، نشر دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، ص ۱۷.

۴. شاکرمی، مواد مخدر و اعتیاد، تهران، نشر گوتنبرگ، ص ۹۸-۱۰۳.

فرد دارای سابقه و یا استفاده‌کننده از سلاح امکان‌پذیر است.^۱ جامعه این اقدام قانون‌گذار را درک نموده و رویکرد سخت‌گیرانه مجازات اعدام را می‌پسندد؛ زیرا جامعه بر این نظر است که شرایط مجرمی که مطابق قانون مفسد فی‌الارض شناخته می‌شود با کسی که برای اولین بار به دلیل شرایط اقتصادی، تن به این کار داده است، نباید یکسان باشد. این تغییر رویکرد، آثار منفی نیز دارد و آن هم افزایش ارتکاب جرائم مواد مخدر است که مجرمی که حسابگر بوده و از ارتکاب جرائم مواد مخدر، منفعت اقتصادی کسب می‌کند را آزاد گذاشته و شرایط برای ارتکاب جرم وی فراهم می‌شود. علی‌رغم وجود این آثار منفی، لکن اقدام قانون‌گذار، نوعی فرصت مجدد به محکومانی بوده است که منتظر اجرای حکم بوده‌اند و این قانون تصویب و عطف به ما سبق شده است. از سوی دیگر، به دلیل امکان اشتباه توسط قاضی، سنگین بودن مجازات اعدام و نامتناسب بودن آن برای برخی از مجرمین اتفاقی در حوزه مواد مخدر، منجر به صدور آرای نامناسبی می‌شد که قانون‌گذار با این تغییر رویکرد، به هدف خود که سروسامان دادن به مجازات اعدام است، رسیده است.

نقاط ضعف قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر

قانون‌گذار ایران در سال ۱۳۷۶ علی‌رغم رفع مشکل صدور آرای اعدام متعدد و فراوان، لکن با تصمیم جدید خود (سال ۱۳۹۶)، مشکلی از مشکلات ارتکاب جرم در حوزه مواد مخدر را برطرف نساخته و همچنان قربانی این جرائم قابل توجه است.^۲ از طرفی قانون‌گذار ایران بیشتر نگران وجه بین‌المللی خود بوده است و با در نظر گرفتن شرایط جدید برای مجازات اعدام، میزان صدور این مجازات را کاهش داده است. حال آن‌که مسیر پریپیچ و خم مواد مخدر متشکل از موانع دیگری است. در این مبحث، به مهم‌ترین این نقاط ضعف قانون‌گذار در قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ پرداخته خواهد شد.

ابهام قانون‌گذار در قبال تعریف جرم افساد فی‌الارض

فقه‌های اسلام، چه شیعه و چه اهل تسنن و نیز حقوق‌دانان مطرح جهان اسلام، در مورد تعریف محاربه متفق‌القول نیستند. به هر حال، جرم محاربه و افساد فی‌الارض مورد توافق تمام مذاهب اسلامی است.^۳ (گلدوزیان و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۲۶۸)؛ اما علی‌رغم این توافق، در جزئیات و فروعات مسئله من جمله در تعریف محاربه و افساد فی‌الارض، دیدگاه‌های مختلفی از جانب فقه‌های اسلامی، چه شیعه و چه سنی ابراز شده است. مطابق نظر امام خمینی، محارب کسی است که سلاح خود را برای ترساندن مردم بیرون آورده یا خود را مجهز به آن نماید و در زمین

۱. قربان حسینی، پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد، تهران، نشر امیرکبیر، ص ۷۴-۷۵.

۲. مهریار، سابقه تاریخی تولید و سوءمصرف مواد مخدر در ایران، تهران، نشر موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، ص ۱۹.

۳. گلدوزیان، سیاست جنایی در قبال مواد مخدر (اصلاح قانون و تناسب جرم و مجازات)، نشریه دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، شماره ۵۱، صص ۲۲۹-۲۳۲.

اراده‌ی فساد داشته باشد و فرق نمی‌کند که در خشکی باشد یا در دریا، در شهر یا غیر شهر، در شب یا روز در آن یکسان‌اند.^۱

اما در مورد ارتباط محاربه و افساد فی الارض با جرائم خشونت‌بار، باید یادآوری کرد که اگر عمل خشونت‌آمیزی همچون ضرب و جرح و قتل و اسیدپاشی، با انگیزه ارباب مردم باشد و منجر به افساد فی الارض شود، همین اعمال، جزو محاربه محسوب شده که در گروه حدود جای می‌گیرد و مقررات و شرایط مخصوص خود را دارا است، لذا در بحث پیرامون محاربه و افساد فی الارض تا به اینجا اکتفا شده و بررسی و نقد کامل محاربه، مجال و فرصت فراوانی می‌طلبد که از حوصله این رساله خارج است و شاید اشاره به این نکته خالی از فایده نباشد که جرم محاربه و افساد فی الارض گستره‌ی وسیعی از اعمال را در برمی‌گیرد و این راه را برای پایمال شدن آزادی‌های شخصی و از بین رفتن عدالت هموار می‌کند.^۲

به طور مثال در پرونده زورگیری در تهران که در مقابل دوربین بانک به وقوع پیوست، بنا به رأی ... دادگاه ... تهران، مجرمین آن، محکوم به اعدام شدند؛ به این دلیل که پخش آن فیلم توسط صداوسیما، موجب بروز ناامنی مردم گشته بود که اشتباه بودن این حکم، اظهر من الشمس است که در این حکم جنجالی، عدالت فدای امنیت شد. کیفری را که مقنن ایرانی بر اساس فقه، برای مرتکبین محاربه متناسب دانسته، در ماده ۲۸۲ قانون مجازات اسلامی ظهور پیدا کرده که مطابق آن؛ اعدام، صلب، قطع دست راست و پای چپ و نفی بلد است. البته انتخاب هر کدام از این مجازات بر اساس ماده ۲۸۳، در اختیار قاضی صادرکننده حکم است که بسی جای تأمل و نگرانی دارد. موضوع تعریف جرم افساد فی الارض در ایران به دلیل ابهاماتی که در فقه امامیه وجود دارد، یکی از موضوعاتی است که هنوز اندیشمندان به اتفاق نظر نرسیده‌اند.^۳ همین امر باعث شده است که قانون‌گذار در این خصوص اقدامات نادرستی انجام دهد. چگونه می‌توان چیزی را در حکم چیزی قرار داد که اصلاً تفاوت فراوان وجود دارد. در قانون مجازات اسلامی، محدوده افساد فی الارض مشخص است و هیچ‌گاه استفاده از سلاح در آن لحاظ نشده است. بلکه موضوع استفاده از سلاح، در جرم محاربه قید شده است. حال قانون‌گذار در قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶، موضوع رانه در حکم محاربه، بلکه در حکم مفسد فی الارض دانسته است. در همین زمینه برای نگارندگان چند سؤال ایجاد می‌شود: آیا در حکم مفسد فی الارض بودن باعث می‌شود که موضوع در زمره حدود قرار بگیرد؟ این در حالی است که مواد مخدر از جمله تعزیرات است. اگر پاسخ مثبت است، چگونه این امکان وجود دارد؟ زیرا حدود تنها توسط شارع مشخص می‌شود و محدود است. اگر پاسخ منفی است،

۱. خمینی، روح‌الله، الرسائل، قم، نشر المطبعة العلمیة، ج ۴، ص ۲۳۹ و فتحی، آشوری، حیدری، تحلیل انتقادی مبانی فقهی ماده ۴۵ قانون مبارزه با مواد مخدر با تأکید بر فقه مقارن، فقه مقارن شماره ۱۹، صص ۱۰۵-۱۳۱.
 ۲. شکر زاده، فرشاد؛ طاهری نسب، سید یزدان، سیاست جنائی تقنینی حذف مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر با الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، همایش پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران مجموعه مقالات هفتمین اجلاس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، صص ۸۸۸-۹۰۱.
 ۳. سلمان پور، مبانی فقهی حرمت استعمال و قاچاق مواد مخدر و جرایم مربوط به آن، نشریه فقه اهل‌بیت، شماره ۳۵، صص ۱۲۰-۱۵۲.

اساساً چه نیازی به استفاده از عبارت مفسد فی الارض است؟ بهتر بود قانون‌گذار به جای عبارت مفسد فی الارض که هنوز تعریف دقیق آن با چالش و انتقاد روبرو است، این اقدام را صورت می‌داد که مجازات اعدام را صریحاً مقید و محدود به شرایط جدید می‌کرد و موضوع افساد فی الارض را اساساً مطرح نمی‌کرد.

ابهام قانون‌گذار در قبال برخی از صور دیگر مجازات اعدام

ماده واحده الحاقی به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ مقرر می‌دارد افرادی که مرتکب جرائم مستوجب مجازات اعدام یا حبس ابد شوند، در صورت وجود یکی از شرایط مقرر، به عنوان مفسد فی الارض محسوب خواهند شد. یکی از این شرایط که در بند (ت) ذکر شده، مربوط به میزان مواد مخدر است. بر این اساس، اگر مقدار مواد موضوع ماده (۴) این قانون بیش از پنجاه کیلوگرم، یا مواد مشمول ماده (۸) بیش از دو کیلوگرم باشد، مشمول این حکم خواهد بود. همچنین در مورد سایر جرائم مندرج در ماده (۸)، در صورتی که مقدار مواد بیش از سه کیلوگرم باشد، این حکم جاری می‌شود. نکته حائز اهمیت این است که اعمال این بند نسبت به متهمانی که قبل از لازم الاجرا شدن این ماده مرتکب جرم شده‌اند، منوط به احراز یکی از شرایط مندرج در بندهای (الف)، (ب) یا (پ) است. این رویکرد نشان‌دهنده حساسیت قانون‌گذار نسبت به جرائم سازمان‌یافته مواد مخدر و تأکید بر برخورد قاطع با شبکه‌های بزرگ قاچاق است. پرسش محوری این است که آیا تمامی محکومان به اعدام بر اساس مواد مختلف قانون مبارزه با مواد مخدر، مشمول عنوان مفسد فی الارض می‌شوند یا خیر. بررسی دقیق مواد قانونی نشان می‌دهد که این موضوع نیازمند تفکیک و تحلیل دقیق است. موارد محکومیت به اعدام در قانون عبارت‌اند از: «۱- ماده ۵: تکرار جرائم مربوط به مواد سنتی (مشتقات تریاک) با مقادیر مشخص؛ ۲- ماده ۶: تکرار جرائم ماده ۴ با مقدار بیش از ۵ کیلوگرم؛ ۳- ماده ۹: تکرار جرائم ماده ۸ با مقدار ۳۰ گرم در مرتبه چهارم؛ ۴- ماده ۱۱: قاچاق مسلحانه مواد صنعتی؛ ۵- ماده ۱۸: سازمان‌دهی و مدیریت شبکه‌های قاچاق؛ ۶- ماده ۳۵: سوءاستفاده از اطفال و افراد محجور.»

تمایز میان محکومان به اعدام وجود دارد. به‌طور مثال، محکومان مشمول عنوان مفسد فی الارض موارد صراحتاً ذکر شده در بند ت ماده واحده (مواد ۴ و ۸ با مقادیر مشخص) سایر موارد در صورت احراز شرایط بندهای الف، ب یا پ ماده واحده یا محکومان غیرمشمول عنوان مفسد فی الارض، محکومان بر اساس مواد دیگر (۵، ۶، ۹، ۱۱، ۱۸ و ۳۵) در صورتی که شرایط بندهای الف، ب یا پ محرز نشود. همچنین بند ت ماده واحده به صورت خاص به مواد ۴ و ۸ اشاره دارد و شامل دیگر مواد نمی‌شود؛ بنابراین محکومان بر اساس مواد دیگر، تنها در صورت احراز یکی از شرایط سه‌گانه (الف، ب یا پ) مشمول عنوان مفسد فی الارض خواهند بود. در غیر این صورت، این افراد صرفاً به مجازات اعدام محکوم می‌شوند بدون آنکه مشمول آثار کیفری شدیدتر مفسد فی الارض باشند. این تفکیک نشان‌دهنده توجه قانون‌گذار به اصل تناسب جرم و مجازات و تمایز میان مرتکبان با درجات مختلف خطرناکی

است. آیا رویکرد قانون‌گذار تخفیف و محدودیت صدور رأی اعدام است، چرا در قبال سایر مواد قانون اظهار نظر نکرده است. این صحیح است که محکومین به اعدام در قانون را مورد اشعار قرار داده است اما تنها در قبال دو ماده، موضوع قابل تخفیف و مناسب به حال محکوم شناخته شده و قابل عطف به گذشته است. تکلیف قانون‌گذار برای سایر صور مجازات اعدام در قانون الحاقی مشخص نیست^۱.

عدم نسخ مواد ۴ و ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶

قانون‌گذار در قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶، نسبت به نسخ مواد قانون اقدامی نکرده است بلکه یک مجازات را که در بندهای مختلف ذکر شده بود، مورد اصلاح قرار داد. سؤال این است که چرا در قانون همچنان بندهایی وجود دارد که دیگر هیچ کاربردی ندارد. به طور مثال، بند ۵ ماده ۴ مبنی بر اینکه بیش از پنج کیلوگرم، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم دارد را حذف یا نسخ نکرده است. همچنین بند ۶ ماده ۸ مبنی بر اینکه بیش از سی گرم، اعدام و مصادره اموال ناشی از همان جرم دارد، چرا در قانون همچنان باقی است؛ مانند آن است که قانون‌گذار در ابتدا یک چیز را مطرح می‌کند و در انتها، از دیدگاه نخست خود کاملاً عدول می‌کند. آیا این امکان وجود نداشت که برخی از مواد و بندهای آن‌ها نسخ و یا حذف شوند؟

عدم توجه به موضوع پیشگیری و کاهش میزان بزهکاری

قانون‌گذار در قانون الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶، تنها در قبال برخی از محکومان گذشته تصمیم تخفیف گونه‌ای گرفته است و برای آینده، شرایط محدود و متفاوتی برای صدور آرای اعدام قرار داده است. سؤال این است که چرا قانون‌گذار به موضوع پیشگیری و کاهش میزان بزهکاری توجه نکرده است؟ آیا این موضوع، مورد اهمیت نبوده است؟ علت نپرداختن قانون‌گذار به این موضوع چه بوده است؟ آیا اقدام قانون‌گذار برای غلبه بر فشارهای بیرونی و سرپوش قرار دادن به شرایط داخلی بوده است؟

به نظر می‌رسد که اگرچه تصویب این قانون یکی از نیازهای موجود بوده است اما راهگشای موضوعاتی مانند پیشگیری و کاهش میزان بزهکاری نیست. انتقادات تقنینی بر این ماده واحد، این موضوع را در ذهن برجسته می‌کند که اقدام قانون‌گذار عجولانه بوده است. این در حالی است که قانون‌گذار می‌توانست قانون مبارزه با مواد مخدر پیشرفته‌ای باهدف پیشگیری و کاهش میزان بزهکاری تهیه کند و از الحاق و اصلاح قانونی که حدود سی سال از اجرای آن می‌گذرد و میزان موفقیت آن چشم‌گیر نبوده است، خودداری کند^۲. از سوی دیگر، قانون‌گذار

۱. احسان پور و احسان پور، توجیهات جرم‌زدایی از مصرف مواد مخدر آرام؛ مطالعه تطبیقی در حقوق کیفری هلند و ایالات متحده آمریکا، نشریه حقوق پزشکی، شماره ۳۹، ۱۷۲-۱۹۹.

۲. میرمحمدصادقی، کنکاشی در تأثیر ارعابی مجازات اعدام، نشریه دادرسی، شماره ۳۷، صص ۳-۹.

سیاست جهانی کاهش مجازات اعدام را دنبال کرده است. بدون آنکه به این موضوع بیاندیشد که از سال ۱۳۴۸ تا ۱۳۹۶، یعنی حدود ۵۰ سال تمایل به مجازات اعدام، چه تأثیری داشته است که به یک باره، تعداد قابل توجهی از محکومان به اعدام بخشیده می‌شوند. اساساً قانون‌گذار در قبال آینده مرتکبینی که در محاسبه سود و ضرر ارتکاب جرائم مواد مخدر، سود حاصله را به ضرری مانند اعدام ترجیح داده‌اند، تفکری نکرده است و ناگهان، قوه قضائیه را اجرای بیش از دو هزار اعدام خلاص کرده است.^۱ سیاست جنایی ایران اگرچه تخفیف و کاهش مجازات اعدام را مانند مجازات سنگسار در پیش گرفته است، اما تدبیری برای افزایش ارتکاب این جرائم و کاهش سن مصرف‌کنندگان آن ارائه نکرده است. سیاست جنایی تقنینی ایران در این زمینه از شرایط جهانی مبارزه با اعدام، تأثیر گرفته است.

نتیجه‌گیری

قانون‌گذار با تصویب ماده واحد اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر، مصوب ۱۳۹۶ در تلاش است تا ضمن تعیین تکلیف در قبال مجازات اعدام، رویکرد تقنینی و قضایی را به سمت کاهش صدور حکم اعدام تغییر دهد. تعیین مفهوم مفسد فی الارض، تشدید مجازات در جرائم مواد مخدر، تخفیف مجازات مشمولین اعدام تا پیش از اجرای قانون از نوآوری‌های این قانون است. مهم‌ترین نقاط ضعف این قانون، ابهام در مفهوم و مصادیق جرم مفسد فی الارض، ابهام قانون‌گذار در قبال برخی از صور دیگر مجازات اعدام، عدم نسخ مواد ۴ و ۸ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر ۱۳۷۶ و عدم توجه به موضوع پیشگیری و کاهش میزان بزهکاری است.

در ایران در قبال مواد مخدر در حدود یک قرن، اقدامات مختلفی مورد توجه قانون‌گذار بوده است. زمانی برای ده گرم مواد مخدر صنعتی، مجازات اعدام صادر می‌شود و در زمان کنونی، تنها قاچاق این مواد و یا در صورت تکرار با مجازات اعدام روبرو است. نگارندگان در ۹ بند، برای سیاست جنایی فعلی در خصوص مواد مخدر راهکار و پیشنهاد ارائه می‌دهد: ۱- توجه به تدابیر غیر کیفری و پیشگیرانه، ۲- اصلاح وضعیت ستاد مبارزه با مواد مخدر و روی آوری به اقدامات و تدابیر غیر کیفری، ۳- توجه به مواد مخدر در نظام آموزشی به ویژه پیش از دانشگاه، ۴- رسانه‌ای کردن میزان ارتکاب این جرائم، ۵- استفاده از رسانه ملی برای تدابیر غیر کیفری و ساخت برنامه‌هایی مانند برنامه «شوک» که ضرورت توجه به این موضوع را نمایان کند، ۶- اصلاح قانون فعلی مواد مخدر و تصویب قانون پیشرفته مطابق تغییرات ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ۷- استفاده از مجازات جایگزین حبس در مواد مخدر، ۸- رفع ابهام در موضوعاتی مانند جرم مفسد فی الارض، ۹- ارائه گزارش از عملکرد نهادهای مسئول و افزایش نظارت در قبال این نهادها.

قانون الحاق ماده واحد به قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۹۶ نشان‌دهنده تحول مهمی در سیاست

۱. ویسی و محمدی نژاد، تأثیر قاچاق مواد مخدر بر امنیت اجتماعی، نشریه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۴، صص ۱-۳۴.

جنایی ایران نسبت به جرائم مواد مخدر است. این اصلاحیه با رویکردی متوازن، ضمن حفظ مجازات‌های شدید برای قاچاقچیان حرفه‌ای و شبکه‌های سازمان‌یافته، امکان تخفیف مجازات برای سایر مرتکبان را فراهم کرده است. مهم‌ترین نوآوری این قانون، تعیین مقادیر حداقلی برای اعمال مجازات‌های سنگین و منجر به تفکیک میان مجرمان حرفه‌ای و غیرحرفه‌ای شده است. از منظر حقوقی، این اصلاحیه با ایجاد درجه‌بندی در مجازات بر اساس نوع مواد مخدر، میزان آن و نقش مرتکب، گامی به سوی تحقق عدالت کیفری متناسب محسوب می‌شود. درعین حال، این قانون با چالش‌های اجرایی مهمی مواجه است که مهم‌ترین آن‌ها ابهام در تعیین مصادیق سردسته‌های باندهای قاچاق و دشواری احراز شرایط تخفیف مجازات است. رویه قضایی نشان می‌دهد که این قانون توانسته است از تعداد پرونده‌های مشمول مجازات اعدام به نحو محسوسی بکاهد، هرچند در عمل تفاسیر متفاوتی از سوی محاکم در مورد شرایط اعمال تخفیف‌ها مشاهده می‌شود. به‌طورکلی، این اصلاحیه حاکی از حرکت نظام تقنینی ایران به سمت اتخاذ رویکردی متعادل‌تر در برخورد با پدیده مواد مخدر است که در آن اهداف پیشگیرانه و اصلاحی در کنار جنبه‌های سرکوبگرانه مورد توجه قرار گرفته است. با این حال، کارآمدی کامل این قانون مستلزم تصویب آیین‌نامه‌های اجرایی دقیق‌تر و همچنین آموزش‌های تخصصی برای قضات جهت تضمین وحدت رویه قضایی است.

منابع

۱. احسان پور، سید رضا؛ احسان پور، سید محمدرضا؛ توجیهات جرم‌زدایی از مصرف مواد مخدر آرام؛ مطالعه تطبیقی در حقوق کیفری هلند و ایالات متحده آمریکا، نشریه حقوق پزشکی، شماره ۳۹، ۱۳۹۵.
۲. اخوان، بهار، بررسی طرح تخفیف مجازات اعدام؛ در جرائم مواد مخدر، نشریه صیانت از حقوق زنان، شماره ۹، ۱۳۹۶.
۳. پوربافرانی، حسن؛ مسائلی، امین، تحلیل کیفر شناختی مجازات اعدام در قانون مبارزه با مواد مخدر، نشریه مجلس و راهبرد، شماره ۹۱، ۱۳۹۶.
۴. جمعی از نویسندگان، موسوعه الفقه الاسلامی جمال عبدالناصر الفقیه، مصر.
۵. حسینی، سید محمد، سیاست جنایی در اسلام و در جمهوری اسلامی ایران. تهران، نشر دانشگاه تهران و سمت، ۱۳۸۳.
۶. حسینی، سید حسین، مقایسه تطبیقی برنامه‌های مبارزه با مواد مخدر در چند کشور، نشریه مطالعات بین‌المللی پلیس، شماره ۳، ۱۳۸۹.
۷. خزانی، منوچهر، مجازات اعدام بر اساس اجلاس بین‌المللی سیراکیز، نشریه دادنامه، شماره ۵، ۱۳۸۹.
۸. خمینی، روح‌الله، الرسائل، قم، نشر المطبعة العلمیة، ۱۳۸۵. ق.
۹. رایجیان اصلی، مهرداد، جایگاه مرگ در جهان، نشریه پژوهش حقوق عمومی، شماره ۱۱، ۱۳۸۳.
۱۰. رحمدل، منصور، تحولات سیاست جنایی ایران در قلمرو مواد مخدر ۱۲۸۹-۱۳۷۹، نشریه حقوقی دادگستری، شماره ۳۲، ۱۳۸۵.
۱۱. رحمدل، منصور، تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر، نشریه جامعه‌شناسی ایران، شماره ۲۵، ۱۳۸۵.
۱۲. رستگار، لیلا، بررسی فقهی احکام استعمال دخانیات از دیدگاه فقه مذاهب اسلامی، قم، نشر دانشگاه پیام نور، ۱۳۸۲.
۱۳. ساکی، محمدرضا؛ کونانی، سلمان، بایدها و نبایدهای حذف مجازات اعدام از جرائم مواد مخدر، دیدگاه‌های حقوق قضایی، شماره ۸۷، ۱۳۹۸.
۱۴. سلمان پور، محمدجواد، مبانی فقهی حرمت استعمال و قاچاق مواد مخدر و جرائم مربوط به آن، نشریه فقه اهل بیت، شماره ۲۵، ۱۳۸۲.
۱۵. شاکرمی، عبدالحسین، مواد مخدر و اعتیاد، تهران، نشر گوتنبرگ، ۱۳۷۹.
۱۶. شکرزاده، فرشاد؛ طاهری نسب، سید یزدان، سیاست جنائی تقنینی حذف مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر با الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر، همایش پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران مجموعه مقالات هفتمین اجلاس بین‌المللی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران، ۱۳۹۹.
۱۷. فتحی، حجت‌الله؛ آشوری، غلامرضا؛ حیدری، محمدعلی، تحلیل انتقادی مبانی فقهی ماده ۴۵ قانون مبارزه با مواد مخدر با تأکید بر فقه مقارن، فقه مقارن شماره ۱۹، ۱۴۰۱.
۱۸. فرتوک زاده، حمیدرضا؛ معزز، هاشم؛ رجبی نهوجی، میثم؛ سیاست‌ها و راهبردهای کنترل مصرف مواد مخدر در ایران، نشریه رفاه اجتماعی، شماره ۴۸، ۱۳۹۲.
۱۹. قربان حسینی، علی‌اصغر، پژوهشی نو در مواد مخدر و اعتیاد، تهران، نشر امیرکبیر، ۱۳۸۶.
۲۰. گلدوزیان، ایرج، سیاست جنایی در قبال مواد مخدر (اصلاح قانون و تناسب جرم و مجازات)، نشریه دانشکده حقوق و

- علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، شماره ۵۱، ۱۳۸۰.
۲۱. لازرژ، کریستین، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۰.
۲۲. مهریار، امیر هوشنگ، سابقه تاریخی تولید و سوء مصرف مواد مخدر در ایران، تهران، نشر موسسه عالی پژوهش در برنامه‌ریزی و توسعه، ۱۳۹۷.
۲۳. میرمحمدصادقی، حسین، کنکاشی در تأثیر اربعابی مجازات اعدام، نشریه دادرسی، شماره ۳۷، ۱۳۸۲.
۲۴. ویسی، هادی و محمدی نژاد، شهناز، تأثیر قاچاق مواد مخدر بر امنیت اجتماعی، نشریه جغرافیا و توسعه، شماره ۱۴، ۱۳۹۵.
۲۵. هاشمی، علی، مواد مخدر: بحران اجتماعی و تهدید علیه امنیت ملی، تهران، نشر دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر، ۱۳۸۲.